

Een gulle geveer in de Gouden Eeuw: Henricus Popta, Fries filantroop

De Gouden Eeuw was een glorieus tijd voor de filantropie in ons land. Zowel de Nederlanders zelf als veel buitenlandse bezoekers vonden dat de inwoners van de rijke Republiek zeer liefdadig waren, zoals alleen al bleek uit de vele, zeer fraai vormgegeven gebouwen van sociale zorginstellingen: dolhuizen, gasthuizen, hofjes, oude mannen- en vrouwenhuizen, weeshuizen en weduwenhoven. Zelfs tuchthuizen leken wel vorstelijke paleizen, zo schreef de Engelse reiziger William Carr in 1691. Zijn landgenoot Sir William Temple had al in 1673 geschreven dat 'Charity seems to be very national among them'.

Veel van deze instellingen werden gesticht en onderhouden door particuliere weldoeners, want de overheden hadden weinig geld en zagen armenzorg ook niet als bij

Henricus Popta, geportretteerd door een onbekende schilder. Herkomst: stichting Dr. H. Popta Gasthuis.

uitstek een overheidstaak. Tenzij orde en rust werden bedreigd, lieten ze de zorg voor de minderbedeelde medeburger dan ook in grote mate over aan het particulier initiatief. Zo was de kerkelijke armenzorg zeer belangrijk, georganiseerd vanuit de diverse kerken en geloofsgemeenschappen. Daarnaast was er vaak wel een stedelijke armenzorg, maar meestal met een eigen vermogen en min of meer onafhankelijke bestuursorganen, en in meer of mindere mate gecontroleerd door de overheden. Tenslotte was er grote ruimte voor initiatieven van individuele weldoeners, die een brede verscheidenheid aan instellingen voor sociale zorg stichtten, vaak bij testament. Vooral het stichten van een hofje voor ouderen was een geliefd liefdadig doel.

Al deze instellingen waren overigens in belangrijke mate afhankelijk van de bereidheid der Nederlanders gul bij te dragen aan hun inkomsten: tal van armenzorginstellingen collecteerden in de kerk, op straat en van deur tot deur, terwijl men ook graag legaten en andere giften in ontvangst nam. Op deze wijze ontstond een zeer verscheiden liefdadig landschap, met tal van kleine tot grote weldoeners, al naar gelang de wel-

Luchtfoto uit 1949 van slot (midden) en gasthuis (linksonder). Herkomst: stichting Dr. H. Popta Gasthuis.

vaartsschaal van het individu. Dat landschap onderzoeken we thans in een groot onderzoek naar liefdadigheid in de Gouden Eeuw, waarbij we zowel aandacht besteden aan patronen en processen als aan individuele filantropen.

Aan de hand van één zo'n filantroop uit de Gouden Eeuw illustreren wij hier de grote Nederlandse liefdadigheid in die tijd. Niet alleen stichtte deze filantroop een hofje voor oudere vrouwen, ook richtte hij een studiebeurs op voor talentvolle jongens. Zelfs zijn kasteeltje werd aan de door hem in het leven geroepen stichting nagelaten. Inmiddels heeft zijn stichting alweer het derde eeuwfeest mogen vieren. Het ensemble van

kasteel en hofje heeft de eeuwen getrotseerd en men kan het op afspraak bezoeken en bewonderen.

De wording van een weldoener: het leven van Henricus Popta (1635-1712)

Toen Henricus Popta op 7 november 1712 overleed, in zijn geboortestad Leeuwarden waar hij het grootste deel van zijn leven had doorgebracht, was hij één van de rijkste inwoners van de Republiek, goed voor een slordige 300.000 gulden (dat wil zeggen, zo'n drie miljoen euro nu). In tegenstelling tot veel andere rijksten was hij geen koopman, regent of edelman, maar had hij zijn vermogen vooral vergaard als één van de beste en meest gevraagde rechtsgeleerden

van Friesland. Vanaf zijn benoeming in 1659 tot advocaat voor het Hof van Friesland tot aan zijn dood werkte hij zich een slag in de rondte als *workaholic avant la lettre*. Daarmee verdiende hij schatten, en zijn sobere en zuinige levensstaat maakte dat zijn vermogen door de jaren heen aanzwol tot één van de grootste van het land.

Henricus Popta had geen makkelijke jeugd. Toen hij op 3 mei 1635 het levenslicht aanschouwde in de Friese hoofdstad Leeuwarden, zat vader Tjebbe (1604-1674) gevangen in het Haarlemse tuchthuis, waar Henricus' grootvader Jacob Hendricks († 1655) hem had laten opnemen. Tjebbe wilde niet deugen, maakte ruzie met zijn vrouw en had een gat in zijn hand waardoor hij grote schulden maakte. Het Haarlemse verblijf maakte geen indruk: Tjebbe bleef schulden maken, en Henricus' grootouders, moeder Walcke Hendricks Hanenburg (1606-1692) en later Henricus zelf moesten voortdurend ingrijpen om erger te voorkomen. Het

waren Henricus' grootouders die uiteindelijk ook de opleiding van hun twee kleinzoons hielpen betalen. Oudste zoon Jacobus Popta (1631-1656) was de grote belofte van de familie, een steunpilaar van zijn ouders, die in Franeker medicijnen studeerde en in juni 1656 de positie verkreeg van stadsgeeneesheer van Harlingen. Helaas overleed hij een paar maanden later al aan de pest. Het had weinig gescheeld of Henricus, die toen rechten studeerde in Franeker, was zijn broer ook in de dood gevolgd. Maar hoewel het anderhalf jaar duurde voordat hij was hersteld van de ziekte, wist Henricus uiteindelijk te promoveren tot doctor in de rechten, in december 1659. Kort daarvoor had hij al de controle verworven over zijn vaders financiën, en na zijn promotie kreeg hij een baan als advocaat voor het Hof van Friesland. Daarmee kon hij gaan werken aan de financiële zekerheid van zijn ouders én eerherstel van de familienaam. Hij kreeg een buitengewoon drukke praktijk en genoot landelijke bekendheid als scherpzinnig rechtsgeleerde. Op latere leeftijd was hij één van de belangrijkste advocaten van het land.

Henricus' achtergrond was opvallend. Grootvader Jacob Hendricks was afkomstig uit Harlingen en van doopsgezinde huize. Hij was echter gehuwd met een vrouw uit het Harlingse regentengeslacht Popta, die vermoedelijk niet doopsgezind was. Hun talrijke nageslacht nam de achternaam van hun moeder aan. Het echtpaar vestigde zich in Leeuwarden waar het veel huizen bezat, en was bepaald niet armlastig. Grootvader betaalde onder andere een nieuw kerkgebouw voor de doopsgezinde gemeente. Doopsgezinden hadden het niet altijd makkelijk in Friesland en mochten vaak geen belangrijke bestuursfuncties bekleden,

Heringa State gezien vanuit de tuin. Herkomst: stichting Dr. H. Popta Gasthuis.

hetgeen misschien verklaart waarom zijn kleinzoons Jacobus en Henricus, vermoedelijk doopsgezind opgevoed, zich allebei als student lieten dopen in de publieke, calvinistische kerk. Theologische scherpslijpers waren ze vermoedelijk niet – in ieder geval was Henricus op latere leeftijd een zeer verdraagzaam christen. Eerder lijkt hun overgang naar het calvinisme te passen in het beeld van sociale stijgers die zich ontworstelden aan een niet geheel geslaagd milieu.

Henricus woonde waarschijnlijk zijn hele leven bij zijn moeder op het adres Nieuwe Stad 70, zijn geboortehuis en later ook zijn sterfhuys. Waarschijnlijk had hij een hechte band met zijn moeder, die hij op hoge leeftijd liet portretteren, net als zichzelf, waarbij de eervolle, meestal door de man bezette rechter positie aan zijn moeder was toegewezen. Daarbij trouwde hij ook nooit, kortom, het lijkt er sterk op dat hij een moederskindje was.

Het vermogen dat hij opbouwde door zijn harde werken liet hij vooral rollen via het aankopen van grote hoeveelheden land. Ook leende hij geld aan derden, en het was vermoedelijk een onbetaalde schuld die tenslotte in 1687 leidde tot de aankoop van de Heringa State in Marsum, vlak buiten Leeuwarden. Dat voorheen adellijke slot fungeerde voortaan als Popta's buitenhuis. Hij kocht nog veel meer land in de omgeving en bracht voortaan elke zomer door in Marsum.

Hoewel vrijgezel tot zijn laatste snik, was Popta een heel sociale man die er om bekend stond dat hij veel mensen met raad en daad bijstond, en die geliefd was bij zijn collegae. Op hoge leeftijd omringde hij zich door jonge mensen, onder wie het gezin van

Poort van het gasthuis, met Popta's wapenschild, lofdicht op zijn liefdadigheid en twee schaars geklede dames. Herkomst: stichting Dr. H. Popta Gasthuis.

zijn dienstknecht Johannes Jellema (c.1672-1751) en de jonge advocaat Simon Gerroltsma (1674-1724). Beiden bekleedden een vertrouwenspositie en waakten na zijn dood als voogden over Popta's stichting.

Henricus dacht al langer na over een juiste bestemming voor zijn grote vermogen. Hij had wel familie, maar die kreeg alleen wat legaten. Hij bestemde zijn nalatenschap ten-

slotte voor de bouw van een hofje, oftewel een 'gasthuis' zoals dat in Friesland heette, voor alleenstaande oudere vrouwen en voor de stichting van een studiebeurs voor begaafde maar minvermogende jongens. Met het gasthuis begon hij in 1711, toen hij land aankocht naast zijn slot in Marsum. Op 11 juni 1711 legden de kinderen van Jellema de eerste steen, uiteraard in aanwezigheid van Henricus zelf. De voltooiing en opening van zijn gasthuis op 13 mei 1713 maakte hij niet meer mee. Al zijn bezit, waaronder Heringa State en al zijn landerijen, kwam volgens zijn testament van 29 oktober 1712 toe aan de stichting die voortaan gasthuis, studiebeurs en landbezit zou beheren.

Al was hij zelf niet bij de opening van zijn gasthuis, het zal echter niemand zijn ontgaan wie de stichter van deze instelling was geweest. Weliswaar zonder nageslacht, was de vergetelheid niet weggelegd voor Henricus Popta – daar had hij dan ook wel voor gezorgd.

Weldoeners gewogen: Popta vergeleken met andere filantropen

Er waren meer mensen die net als Henricus Popta een hofje stichtten. Ons bestand met Nederlandse hofjes vanaf de late middeleeuwen tot nu bevat ongeveer 600 verschillende hofjes, waarvan een groot deel gesticht door particuliere stichters in de Gouden Eeuw. Het onderzoek naar deze hofjesstichters loopt nog, maar uit wat er al bekend is kan men Henricus Popta beschouwen als model voor de gemiddelde hofjesstichter.

Om te beginnen waren de meesten net als hij van het mannelijk geslacht. Uiteraard waren allen vermogend. Om een hofje te

bouwen en te voorzien van een kapitaal voor het onderhoud en voor de ondersteuning van de bewoners, moest men behoorlijk in de slappe was zitten, zij het niet noodzakelijkerwijs zo ruim als Popta. Met ruim een tiende van de twee ton die Popta er aan kon besteden, kon het ook heel goed, zoals bijvoorbeeld bij het Pesijnshofje te Leiden. Wel kon men met zoveel geld als Popta natuurlijk grootschalig uitpakken, zoals de landjonker Johan de Bruyn van Buytewech (c.1590-1657), wiens Haagse Hofje van Nieuwkoop welhaast een ton kostte. Popta koos echter een middenweg, want zijn hofje was lang zo groots en indrukwekkend niet: fraai vormgegeven, maar knus genoeg, zoals men van een hofje verwacht.

Met grote welstand ging meestal ook een hoog aanzien gepaard, en de meeste hofjesstichters kwamen dan ook voort uit de bovenlaag van de samenleving, zij het meestal niet uit de absolute top van de samenleving, de adel en het regentendom, maar uit de grote burgerij, de sociale laag daar net onder. Opvallend is daarbij overigens wel dat er betrekkelijk veel sociale stijgers bij zaten: kooplieden en projectontwikkelaars die het in financieel opzicht zeer voor de wind was gegaan, maar zonder nageslacht dat de familienaam deed voortleven. Dat gold ook voor Henricus, die weliswaar van goeden huize was, maar wiens vooruitzichten bij zijn geboorte bedreigd werden door de spijzucht van zijn vader. Het scheelde weinig of de Popta's waren hun aanzien verloren. Henricus herstelde niet alleen de welstand van zijn familie, maar overtrof hun vermogen. Op hoge leeftijd vertaalde zich dat onder andere in de eervolle taak leden van het stadsbestuur te mogen kiezen. Henricus was dus ooit bedreigd door sociale daling

alvorens niet alleen die daling ongedaan te maken, maar ook nog eens door werklust en geldelijk gewin faam te maken.

Dat sociale kapitaal zette zich echter niet voort in een volgend geslacht. Net als de meeste hofjesstichters had Henricus geen kinderen, ook al was het dan weer wat ongebruikelijker dat hij nooit in het huwelijksbootje trad. Trouwen was nu eenmaal de norm in die tijd. Maar hoewel Henricus Popta met gemak een echtgenote en kinderen had kunnen onderhouden, heeft hij nooit die stap gewaagd. Wellicht heeft

het slechte voorbeeld van zijn ouders hem weerhouden, of waren er andere redenen waarom Henricus niet genegen was tot het doen van een huwelijk. Verreweg de meeste hofjesstichters, en andere filantropen, waren wel getrouwd, maar niet gezegend met kinderen of hadden hun kinderen zien sterven. Kinderloosheid was misschien wel één van de belangrijkste redenen om op grote schaal te geven.

Was zijn status van vrijgezel wat minder gebruikelijk, zijn godsdienstige achtergrond is meer in lijn met de verwachtingen: zijn

Doorkijkje naar het hofje vanuit de poort. Een bleekveld en een waterpomp waren vaste attributen van een hofje. Herkomst: stichting Dr. H. Popta Gasthuis.

doopsgezinde afkomst en calvinistische belijdenis maakten hem in dat opzicht tot een doorsnee Fries. Ook elders lijkt het erop dat de meeste hofjesstichters naadloos passen binnen de godsdienstige verhoudingen ter plaatse. In Leiden bijvoorbeeld behoorden de meeste hofjesstichters in de Gouden Eeuw tot de lidmaten van de calvinistische kerk, net als het overgrote deel van de Leidse bevolking. In Amsterdam en Haarlem daarentegen, waar veel meer godsdienstige verscheidenheid heerste, waren hofjesstichters van meer diverse pluimage.

Overigens was Henricus in godsdienstig opzicht zeer verdraagzaam. Hij bepaalde een ongebruikelijk ruim toelatingsbeleid in zijn

Walckje Hendriks Hanenburg, Popta's vereerde moeder. Herkomst: stichting Dr. H. Popta Gasthuis.

gasthuis: 'personen van alderhande religiën, soo Gereformeerde, Roomsgesinde, Remonstrantse, Doopsgezinde, ende andere, welke al 't samen sonder onderscheijt' in aanmerking kwamen voor een plaatsje in zijn hofje. Daarmee betoonde Popta zich bijzonder tolerant: wilden andere stichters nog wel eens uitzonderingen maken (geen katholieken of alleen christenen) of tot in bijzonderheden bepalen hoeveel bewoners er van elke religie mochten zijn, in Popta's gasthuis waren in beginsel ook joodse of islamitische bewoners welkom.

Zijn afkeer van sektarisch gekrakeel blijkt ook uit andere testamentaire bepalingen. Zo kreeg de diaconie van de hervormde kerk te Leeuwarden een legaat van 500 gulden. De diaconie van zijn grootvaders doopsgezinde gemeente binnen Leeuwarden kreeg echter 600 gulden toebedeeld. Mocht het zo zijn dat de hervormde kerk poogde het legaat aan de doopsgezinde diaconie in te pikken, dan zou deze erfstelling teniet gaan en het volledige bedrag aan het gasthuis blijven. Popta sprak overigens de gedachte uit dat hij het niet verwachtte: hij had het immers bepaald 'alles uijt liefde', en bovendien waren de doopsgezinden 'opreghte en trouwhartige en welmenende ingesetenen voor de welvaart en welstandt van ons vaderlandt, als voor alle werelt kennelijk'. Bovendien maakte hij zijn erfstelling 'dan nogh principalijk en boven al, omdat ons Saligmaecker Jesus Christus altoos bevolen heeft, den armen wel te doen'. God wil het, kortom.

Weldoeners bewegen: redenen om te geven

In het licht van het voorgaande zal het niet verrassen dat een weldoener uit de Gouden Eeuw vooral godsdienstige redenen aanvoerde om liefdadigheid te onderbouwen.

Afgaande op wat hofjesstichters en andere filantropen lieten optekenen – bijvoorbeeld in hun testament, of in een opschrift boven de toegangspoort van een hofje – staat de godsdienstige beweegreden vaak voorop. Dat geldt ook voor Henricus Popta, die voor in zijn testament liet opnemen dat hij, ‘in consideratie voornamentlijk nemende Godes onbegrijpelijke goedtheijt, genaede, zegen en mildaedigheijt, aen mij bewesen door het uijtdelen van grote rijckdommen, hooge olderdom en andere diergelijke zegeningen’, besloot zijn erfenis te besteden ‘ter eere Godts en in gratitudinem Dei Gratiae, en uijt lieffde tot de armen’. Dus: nadenkend over de vele zegeningen die God hem had toebedeeld, uit dankbaarheid daarover en ter ere van God, en uit liefde voor de armen, bestemde hij zijn erfenis voor een liefdadig doel.

De ‘liefde voor de armen’ was overigens geen vroom praatje, hij was bij leven zeer liefdadig: volgens zijn vriend Gerroltsma hielp hij altijd vreemdelingen, weduwen en wezen, en stond hij altijd klaar om de zorgen van de armen aan te horen en hun nood te lenigen. Jaar in jaar uit gaf hij in het geheim ruimhartige ondersteuning aan ‘arm verleegene menschen’ – oftewel schaamsarmen, mensen die reden hadden om status- en kredietverlies te verwachten als bleek dat ze hulp nodig hadden. Wat Henricus was toebedeeld, gebruikte hij om de armen ‘wel te doen’, ‘uyt synen overschot’. Daaruit blijkt wel dat hij een gelovig christen was, want goed te doen op basis van wat je te veel had beschouwde men als passend voor een waar gelovige.

Overigens dacht men verschillend over de theologische achtergronden van goedgeefs-

heid. Katholieken geloofden traditioneel dat het bedrijven van liefdadigheid goed was voor het zielenheil: een gulle gever maakte kans om sneller naar de hemel te gaan. Ze geloofden ook dat vrijwel iedereen eerst van zonden moest worden gezuiverd in het vagevuur, en dat het hielp als men bad voor de doden. Vooral de gebeden van dankbare armen zouden ertoe bij dragen dat men die tijd in het louterende vagevuur verkortte. Om die gebeden te stimuleren, verbonden katholieke schenkers wel eens de verplichting op hun sterfdag voor hun ziel te bidden aan de ontvangst van hun gulle gift.

Deze zogeheten *memoria*-cultuur doordesemde de liefdadige praktijk van de late middeleeuwen, en iedereen was er bekend mee, ook de hervormers van de zestiende eeuw, die zich hiertegen keerden. De meeste protestantse denkers stelden zich namelijk op het standpunt dat men zielenheil niet kon verwerven, maar dat het alleen geschonken kon worden door de genade Gods. Een waar gelovige had die genadegift al ontvangen. Het doen van liefdadigheid was dus geen middel om het zielenheil te bereiken, maar kwam op natuurlijke wijze voort uit het door God geschonken geloof. Liefdadigheid was derhalve een teken van waarachtig christendom, zo meende men.

Of deze geloofsverschillen in de praktijk echter veel uitmaakten, is echter sterk de vraag. Ook protestantse stichters zullen mischien hebben gemeend dat het geen kwaad kon het zekere voor het onzekere te nemen. Advocaat Gerroltsma tekende in elk geval op de gevelsteen van het Poptagasthuis de bede op: ‘God! Wil hem ewich geven, een overvloedig deel voor syn getrouwigheijt, in ’s Hemels Koninckryck, waerop dees grondslag

leit'. Hij suggereerde dus dat God het in het hiernamaals zou lonen – een oude katholieke gedachte dus.

Verder hielden protestantse stichters nog wel eens vast aan overblijfselen van de al-oude *memoria*-traditie, bijvoorbeeld door te bepalen dat er op een bepaalde dag bij hun nagedachtenis zou worden stil gestaan. Daarbij bepaalde men vaak ook dat bestuurders en ontvangers van de liefdadige stichtingen dan een feestelijke maaltijd dienden te houden of dat er extraatjes werden gegeven. Henricus Popta deed dat ook: hij bepaalde dat de in zijn gasthuis wonende vrouwen elk jaar een maaltijd kregen 'ter geheugenisse van mij testator op mijn sterfdag'. Ook de voogden van het gasthuis mochten jaarlijks gezamenlijk een maaltijd houden, waarbij ongetwijfeld werd geklonken op Popta's nagedachtenis. Met Kerstmis, Pasen en Allerheiligen vonden er bovendien uitdelingen van extraatjes plaats: ook toen zal Henricus wellicht informeel zijn herdacht. De opmerkelijkste vorm van herdenking was wel de bepaling dat de gasthuisbewoonsters de kast en het bureau die hij naliet aan de stichting, twee keer per jaar dienden op te poetsen.

Ook in andere opzichten hechtte Henricus zeer aan zijn nagedachtenis. Dat blijkt wel uit de bepalingen die hij maakte met betrekking tot het plaatsen van wapenschilden: mochten de houten kerkbanken in de Marsumer kerk vergaan in de loop der tijd, dan diende men ze te vernieuwen, te herstellen en te voorzien van zijn wapenschild. Zowel in de Galileërkerk in Leeuwarden als in Marsum moest een rouwkas of wapenbord worden opgehangen, met zijn naam, leeftijd en sterfdag. In het Leeuwarder geval diende men het wapenbord boven of vlakbij

het familiegraf op te hangen. Wel zeer uitgebreid was Henricus over de grafsteen die hij wenste te laten aanbrengen op het familiegraf: de daarop liggende grafstenen moesten worden vervangen door 'een groote dubbele steen', met daarin uitgehouwen de namen, wapens, sterfdagen en leeftijd van hemzelf, zijn ouders en zijn broer. Zelfs de volgorde daarvan bepaalde hij: eerst 'myn zaliger broeder', daarna 'myn zaliger vader', gevolgd door 'myn zaliger moeder' en tenslotte ten vierde 'my testator'. Voor het ontwerp van de steen diende men te rade te gaan in de kerk van Dronrijp, waar de steen op het graf van Eelco van Glinstra, bij leven gedeputeerde raad van Friesland, als voorbeeld diende 'in die grootte en nae 't fatsoen'. Mocht de beschikbare ruimte in de Galileërkerk onvoldoende zijn, dan kocht men er maar ruimte bij. De twee oude stenen diende men te ontdoen van wapens en namen zodat men ze kon hergebruiken. Kortom, het was Henricus in deze bepalingen duidelijk te doen om het veilig stellen van zijn nagedachtenis, en die van zijn nabije familie.

Ook bij leven had hij al blijk gegeven daar aan te hechten: zo had hij dus van zichzelf en van zijn moeder portretten laten schilderen, een paar voor het slot en een paar voor zijn Leeuwardense huis, had hij het Popta-wapenschild laten aanbrengen boven een poortje naast zijn huis en op de muur van door hem in eigendom bezeten huizen, en had hij dat ook laten aanbrengen op zijn tafelzilver, nagelaten aan het gasthuis.

In het verlengde van de zorg voor zijn eigen naam en die van zijn ouders lag een volgende belangrijke beweegreden voor zeventiende-eeuwse weldoeners: de zorg voor de naasten, in het bijzonder familieleden en

dienstponeel, en daarnaast geloofsgenoten. Een familielid dat tot openlijke armoede verviel, straalde negatief af op andere familieleden, en deed afbreuk aan de status van een familie. Vandaar dat veel hofjesstichters bepaalden dat eventuele arme familieleden voorrang kregen bij het toewijzen van een plaats. Voor dienstponeel en geloofsgenoten gold ook dat men een zekere zorgplicht had. Oude dienstdoden werden vaak ondergebracht op een hofje. Henricus Popta maakte zich wellicht geen zorgen over zijn verdere familie, want hij maakte geen bepalingen waarin familieleden voorrang kregen. Wel kreeg één van zijn oude dienstdoden een plaatsje in het gasthuis toebedeeld. Hij beperkte zijn gasthuis verder niet voor een bepaalde categorie geloofsgenoten, zoals veel anderen wel deden.

Ook andere filantropen troffen dergelijke voorzieningen voor hun naaste en voor hun wijdere familie, zij het lang niet altijd op zo'n grote schaal of zo tot in bijzonderheden bepaald. Door zich op deze wijze in de openbare ruimte te laten gelden en de herinnering aan zichzelf en, vooral, de eigen familie veilig te stellen, waarborgde men min of meer het voortleven van zowel de betoonde liefdadigheid als de familienaam.

Dit aspect van de nagedachtenis kreeg in de zestiende en zeventiende eeuw meer aandacht, toen men in bewuste navolging van de klassieken meer waarde hechtte aan roem en eer, in het bijzonder van de familienaam. Daarbij had men zowel de tijdgenoot als het nageslacht op het oog. Deze *fama*-cultuur was nauw verweven met een streven naar het behoud of de verwerving van hoge maatschappelijke status.

Interieur van de voogdenkamer in het gasthuis. Herkomst: stichting Dr. H. Popta Gasthuis.

Een sociale stijger als Henricus past in dit patroon, zij het wel met mate. Volgens de getuigenis van zijn lijd dichters kon hij 'met lust de waarelt (...) verachten', met al zijn hovaardij. Popta was 'van betere gedachten', en heeft al 's werelds 'praal en pronk geschat als ydle schyn'. In plaats daarvan had hij 'zich steeds bevylytgd op het waar en eeuwig zyn'. Hij kleeedde zich eenvoudig en voerde geen grote staat. Hij koos 'de veil'ge middelmaet', schuwde 'te ruim en veel',

hoewel hij 'te weinig' ook afkeurde. Hij leefde sober, want de 'vuile overdaet' deed men maar wegdrijven, zo stelde hij. De nederige Popta zou dan ook nooit hebben getracht 'om alhier tot hooghe staet te stygen, men sagh hem nimmermeer nae eeren trappen hygen'. Volgens deze tijdgenoten was statusverwerving op zich dus niet zijn doel. Maar gelet op zijn problematische familieachtergrond zou statusbehoud wel een belangrijke rol kunnen spelen: de goede naam en faam van de familie bleef door de stichting gewaarborgd.

Dat de *fama*-cultuur inderdaad de stichting van het Poptagasthuis beïnvloedde, blijkt ook wel uit de rouwgedichten: men geloofde namelijk dat het de dichtkunst was die roem en eer verschafte. Die gedichten werden geschreven in opdracht van de door Popta aangestelde voogden, die eveneens waren doortrokken van de *fama*-cultuur. Of zoals Gerroltsma het verwoordde op de gevelsteen van het gasthuis: 'Dees ijveraer ist waert selfs na zyn dood te leeven, in duursaem marmarsteen'. Een andere lijkdichter wenste daarenboven: 'dat men eeuwen lang dien man nog mocht gedenken!'. Een wens die zonder meer is uitgekomen.

* prof. dr. Marco H.D. van Leeuwen studeerde geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en promoveerde in de sociologie aan de Universiteit Utrecht waar hij hoogleraar is. Hij bestudeert filantropie en onderlinge hulp in Nederland van 1500 tot nu, en heeft geschreven over armenzorg in de Gouden Eeuw

en in de 19e en 20e eeuw en - samen met Pamala Wiepking – over nationale collectes voor goede doelen in de afgelopen zestig jaar.

** dr. Henk Loojesteijn studeerde geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en promoveerde aan het Europees Universitair Instituut

te Florence. Hij is werkzaam als zelfstandig historicus en docent geschiedenis aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Hij doet onder meer onderzoek naar het hoe en waarom van het stichten van hofjes in de Gouden Eeuw.

VERANTWOORDING

Dit artikel vloeit voort uit onderzoek verricht in het kader van het project *Giving in the Golden Age*, gehuisvest op het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam. Graag zeggen wij dank aan beheerder Bert Prins en de stichting Dr. H. Popta Gasthuis voor de betoonde hulp en het beschikbaar stellen van de afbeeldingen. Het Poptaslot en het Poptagasthuis zijn te bezoeken op afspraak: <http://poptaslot.nl/>.

De citaten zijn afkomstig uit: Sir William Temple, *Observations upon the United Provinces of the Netherlands* (second edition, London 1673), 170-171; A.W. Weissman, *Het gasthuis van dr. Popta en Heringa State te Marssum* (Marssum 1912).

LITERATUUR

L.H. Heerma van Voss & M.H.D. van Leeuwen, 'Charity in the Dutch Republic: an introduction', *Continuity and Change* 27.2 (2012), 175-197.

Hylkje de Jong, 'Henricus Popta, advocaat bij het Hof van Friesland (1659-1712)', *Pro Memoria. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden* 14.2 (2012), 147-174.

M.H.D. van Leeuwen, 'Giving in Early Modern History: Philanthropy in Amsterdam's Golden Age', *Continuity and Change* 27.2 (2012), 301-343.

M.H.D. van Leeuwen, *De rijke Republiek. Gilden, assuradeurs en armenzorg 1500-1800* (Amsterdam/Den Haag 2000).

M.H.D. van Leeuwen, 'Liefdadige giften in Amsterdam tijdens de achttiende eeuw', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 22 (1996), 417-442.

Henk Looijesteijn, *Hofjes als paleizen. Stichters, bouwers en bewoners in de 17de en 18de eeuw* (Den Haag, 2014).

Henk Looijesteijn & Marco H.D. van Leeuwen, 'Founding large charities and community building in the Dutch Republic, c. 1600-1800', *Scandinavian Economic History Review* 61 (2014), 17-34.

Henk Looijesteijn, 'Funding and Founding Private Charities in the Netherlands. A case study of Leiden almshouses and their founders, 1450-1800', *Continuity & Change* 27.2 (2012), 199-239.

Elise van Nederveen Meerkerk and Daniëlle Teeuwen, 'The Stability of Voluntarism. Financing Social Care in Early Modern Dutch Towns Compared with the English Poor Law, c. 1600-1800', *European Review of Economic History* 18.1 (2014), 82-105.

Lourens Oldersma (red.), *Dr. Henricus Popta. Over zijn leven en nalatenschap* (Marssum 2012).

A.W. Weissman, *Het gasthuis van dr. Popta en Heringa State te Marssum* (Marssum 1912).